

paradigm]. *ScienceRise: Pegagogical Education: scientific journal*. No. 12 (20). pp. 27–31. [in Ukrainian].

7. Honcharenko, S.U. (2000). Zmist zahalnoi osvity i yii humanitaryzatsiia [The content of general education and its humanitarianization]. *Continuous professional education: problems, searches, prospects*. (Ed.). I.A. Ziaziun. Kyiv, pp. 81–107. [in Ukrainian].

8. Ievtukh, M.B. & Cherkashyna, T.V. (2015). Doslidzhennia stanu kulturnoho fonu subiektiv pedahohichnoi diialnosti v umovakh suchasnoho osvitnoho seredovyscha [Study of the state of the cultural background of the subjects of pedagogical activity in the conditions of the modern educational environment]. Cherkasy, 124 p. [in Ukrainian].

9. Kostyuk, H.S. (2005). Navchalno-vykhovnyi protses i psykholohichni rozvytok osobystosti [Educational process and psychological development of personality]. *In the book History of Ukrainian school and pedagogy: Textbook*. Kyiv, 767 p. [in Ukrainian].

10. Kremen, V. (1998). Pidniaty osvitu ne mozha, ne pidniavshy avtorytet uchytelia [You cannot raise education without raising the authority of the teacher]. *Education of Ukraine*. No. 26 (24 June). p. 5. [in Ukrainian].

11. Pantiuk, M.P. (2010). Pidhotovka maibutnoho vchytelia do vykhovnoi roboty: istoryko-pedahohichni aspekt: monohrafiia [Preparation of the future teacher for educational work: historical and pedagogical aspect: monograph]. Drohobych, 398 p. [in Ukrainian].

12. Pantiuk, T. & Semko, O. (2022). Pidhotovka vykhovateliv do realizatsii subiekt-subiektnoi vzaiemodii u zakladi doskilnoi osvity [Preparation of educators for the implementation of subject-subject interaction in a preschool education institution]. *Priorytetni napriamy modernizatsii osvity: dosvid, realii, perspektyvy: zbirnyk naukovykh prats Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Drohobych, 7–8 kvitnia 2022 roku)*. – *Priority areas of modernization of education: experience, realities, prospects: collection of scientific works of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (Drohobych, April 7–8, 2022)*. Drohobych, 186 p. [in Ukrainian].

13. Pantiuk, T., Bodak, V., Pantiuk, M. & Hamerska, I. (2021). Hlobalizatsiia ta intehratsiia osvity Ukrainy yak indykatory yii optymizatsii ta rozvytku [Globalization and integration of Ukrainian education as indicators of its optimization and development]. *Youth & market*. No. 11–12 (197–198). pp. 6–12. [in Ukrainian].

14. Sukhomlynska, O.V. (2008). Rozvytok osobystosti i osvita: istorychnyi vymir [Personality development and education: historical dimension]. *Pedagogy and psychology*. No. 2. pp. 15–26. [in Ukrainian].

15. Sukhomlynskyi, V.O. (1976). Vybrani tvory: u 5-ty t. [Selected works: in 5 volumes]. Kyiv, Vol. 2. 658 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17.01.2024

УДК 001.9-022.257:37.02

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298095>

Віктор Мозговий, доктор педагогічних наук, професор,
директор Відокремленого підрозділу “Миколаївська філія
Київського національного університету культури і мистецтв”

ТЕОРІЯ НАДЛИШКОВИХ ЗНАНЬ У КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО НАВІЮВАННЯ

У статті запропоновано наукове осмислення та перспективи практичної значущості теорії надлишкових знань у контексті педагогічного навіювання. На основі аспектного прогнозу проведено аналіз функціональності теорії надлишкових знань у процесі реалізації педагогічного навіювання. Сконцентровано увагу на семантичному значенні поняття “педагогічне навіювання”, яке позиціонує означений процес не як “вплив”, а як “підказка”. Встановлено, що надлишкові знання особистості є дієвим базисом емоційно-вольового піднесення та інтелектуального зростання суб’єктів педагогічної взаємодії. Акцентовано увагу на важливості педагогічного авторства у вибудові (режисурі) педагогічної та предметної дії. Доведено взаємодоповнювальний зв’язок теорії надлишкових знань і педагогічного навіювання у форматі розвитку педагогічної майстерності сучасного учителя, викладача.

Ключові слова: теорія надлишкових знань; педагогічне навіювання; аспектний прогноз; педагогічна взаємодія.

Літ. 9.

Viktor Mozhovi, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Separated Subdivision of Mykolaiv Branch of
Kyiv National University of Culture and Arts

THEORY OF EXCESS KNOWLEDGE IN THE CONTEXT OF PEDAGOGICAL SUGGESTION

The article offers a scientific understanding and perspectives of the practical significance of the theory of excess knowledge in the context of pedagogical suggestion. Based on the aspect forecast, an analysis of the functionality of the theory of excess knowledge in the process of implementing pedagogical suggestion was carried out. Attention is focused on the semantic meaning of the concept of “pedagogical suggestion”, which positions the defined process not as “an influence”, but as “a hint”. It has been proven that the “hint” position in its essence, and subsequently in its functionality, is a more democratic method not only of suggestion, but also of teaching in general. The detailing of the facts gives reason to assert that if the direction of the pedagogical action substantiates the methods, forms, means, methods of establishing effective pedagogical interaction, then the excess knowledge is

certain appendages that give the imagination and fantasy the opportunity to put into action one of the most important learning processes, namely: motivation to cognition, which is based on a prompt for intellectual and practical actions. Attention is emphasized to the fact that it is the hint in the format of suggestion that should motivate the students to consciously acquire knowledge and transform it into competence. It was established that the excess knowledge of the individual is an effective basis for the emotional and volitional elevation and intellectual growth of the subjects of pedagogical interaction. The importance of pedagogical authorship in the construction (directing) of pedagogical and subject action is determined. The complementary relationship between the theory of excess knowledge and pedagogical suggestion in the format of the development of the pedagogical skill of a modern teacher has been proven. An assumption is proposed, which indicates that the theory of excess knowledge can be a function that will provide pedagogical guidance with a number of theoretical and practical methods of learning about the surrounding world, understanding personal significance in the system of intellectual, social, and professional coordinates. The task of forming the “capital” of teachers, lecturers, and scientists who will be able to: prepare future innovators; to form motivation for further personal and professional development of education seekers; ensure mastery of subject knowledge and mastery of competencies; promote awareness of one’s own importance in the system of fast-moving social processes.

Keywords: *theory of excess knowledge; pedagogical suggestion; aspect forecast; pedagogical interaction.*

Постановка проблеми. Сучасний освітній процес в Україні на всіх рівнях навчання намагається наблизитися до європейських стандартів та забезпечити його учасникам відповідні компетентності, а в перспективі – і стали конкурентоспроможність. За останні десять років реформ у вітчизняній освіті вчительські, науково-педагогічні кадри отримали нескінченну кількість орієнтирів, які повинні були швидко спрямувати їх на щасливе педагогічне майбутнє, у якому гармонійно розвинений учень, здобувач вищої освіти, молодий учений гордо репрезентуватиме результати освітніх інновацій. Проте в реаліях усе значно складніше, аніж у задекларованих програмах і концепціях. Необхідно визнати той факт, що процес реформації та оновлення вітчизняної освітньої галузі здебільшого орієнтовано на економічно-доцільне функціонування задля розвитку держави. І це цілком виправдана позиція за багатьма факторами. Водночас варто зазначити, що освіта – це завжди довгострокові вкладення, й очікувати миттєвий “приріст” інтелектуального розвитку нації, який сприятиме економічному диву, оманливо.

Низка викликів, які переживає Україна (спочатку поширення пандемії COVID-19, зараз російська агресія, і як наслідок – війна на території країни) негативно вплинули, певні галузі економіки держави, а подекуди й знищили їх. На жаль, галузь освіти в цьому переліку не є винятком. Складно уявити, як молоде покоління українців сприймає навчання онлайн. Вітчизняна освітня галузь на всіх рівнях за останні два роки втратила досить значну кількість високопрофесійних учителів, науково-педагогічні кадри. І це невдовзі стане вагомою проблемою для української освіти. Однак життя триває, і ми не можемо натиснути на паузу й перечекати складні часи. У закладах середньої, допрофесійної, вищої освіти, наукових установах процес навчання організовано з урахуванням усіх наявних викликів та особливостей. І знаковим фактом є те, що українці хочуть бути інтелектуально розвинутою нацією, мати належний рівень освіченості, який забезпе-

чить їм особистісну й професійну самореалізацію не лише в європейському просторі, а й у цілому світі.

Аналізуючи вітчизняний і зарубіжний педагогічний досвід та напрацювання учителів, науковців, просвітителів, можемо зазначити, що, як і раніше, усі, хто прагнуть здобути освіту, шукають поради в грамотних, ерудованих наставників, зачаровуючись їхньою одержимістю щодо володіння певними донауковими (буденними), які пов’язані з життєвим практичним досвідом окремого індивіда, і науковими знаннями [9, 326]. І цей факт мотивує насамперед не летіти стрімголов за освітніми інноваціями, а методично й ґрунтовно формувати “капітал” учителів, викладачів, науковців, які зможуть підготувати майбутніх інноваторів; сформувати мотивацію на подальший особистісний і професійний розвиток; забезпечити оволодіння предметними знаннями та опанування компетентностями; сприяти усвідомленню власної значущості в системі швидкоплинних суспільних процесів. Епоха галузево й енциклопедично обізнаних учителів, професорів відходить у минуле, і їй на заміну вже цілком переконливо прийшла нова реальність, у якій полікомпонентність знань і компетентностей формує риси нового наставника. Здатність накопичувати, систематизувати знання, інтегрувати їх у різні сфери життєдіяльності людини є одним з основних показників динамічності сучасної системи освіти. Саме ця проблема зацікавила нас і мотивувала розглянути теорію надлишкових знань у контексті педагогічного навіювання.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема педагогічного навіювання як способу впливу на особистість детально розглядалася науковцями в контексті розвитку педагогічної майстерності учителя. Особливої уваги заслуговують роботи І. Зязюна, О. Лавріненка, А. Макаренка, С. Пальчевського, О. Рудницької, Л. Савенкової, А. Семенової, М. Цуркави, у яких науковці, педагоги-дослідники вбачали в педагогічному навіюванні певний сугестопедичний засіб, що в контексті педагогічної техніки є дієвим інструментом суб’єкт-суб’єктної взаємодії в освіт-

ному процесі. Варто також звернути увагу на дослідження означеного явища й у контексті психологічної науки. У роботах І. Беха, В. Роменця, В. Рибалка, І. Манілова, В. Моргуна О. Саннікової, Т. Щербан навіювання розглядалося крізь призму особистості й у залежності від її індивідуально-психологічних особливостей та відповідної мети. Щодо теорії надлишкових знань, то маємо зазначити, що лише в роботах автора статті представлено загальні характеристики означеного явища, яке знайшло відображення і в контексті розкриття визначеної проблеми дослідження.

Мета статті полягає у встановленні функціональності теорії надлишкових знань у процесі реалізації педагогічного навіювання.

Виклад основного матеріалу. Розпочинаючи роботу над дослідженням функціональності теорії надлишкових знань у контексті педагогічного навіювання, вважаємо за доцільне використати метод прогнозування. Задля реалізації визначеної мети використаємо аспектний прогноз, сутність якого полягає у відображенні одного з аспектів об'єкта [8, 152]. **Об'єктом** нашого дослідження є теорія надлишкових знань – відповідно одним з аспектів визначено педагогічне навіювання.

До сьогоднішнього освітній процес є предметом наукових досліджень, і яким би це не видавалося дивним, залишиться актуальною проблемою доки людство буде формально або неформально здобувати знання. У педагогічній (науковій, публіцистичній, методичній) літературі представлено значну кількість авторських розробок, технологій, тренінгів, вправ щодо налагодження результативної педагогічної взаємодії у межах різних форм навчання. Однак можемо також констатувати, що значний науково-педагогічний доробок стосується власне технологічної складової освіти, а саме: особливостей навчання й учіння; налагодження освітньої комунікації; вибудови (режисури) педагогічної взаємодії тощо ін. Алгоритмічність, інформаційність, цифровізація стали невід'ємними компонентами життя сучасної людини. І ці явища, безумовно, знайшли відображення у сучасних системах освіти. Науково-технічний прогрес спонукав нас до осмислення проблеми використання в повсякденному житті штучного інтелекту. Складні операційні системи потребують миттєвої реакції, опрацювання великого масиву інформації, прийняття найбільш оптимального рішення у різних ситуаціях. Усе це реалії життя сучасної людини. Проте до сьогодні жодна з розвинених країн Європи та США не замінила живого учителя, професора на робота. Навіть з урахуванням системи онлайн-навчання традиційно до класу, аудиторії заходить людина – учитель, викладач, особистість, професіонал своєї справи. І цей факт дає нам підстави стверджувати, що педагогічна дія може існувати лише в авторському форматі, і ні в жод-

ному іншому. На цій особливості освітнього процесу завжди наголошував академік І. Зязюн, зазначаючи, що в умовах особистісної орієнтації освіти педагогічна діяльність має авторську природу, бо педагогічна технологія не може штучно привноситися ззовні, а повинна народитися у власному досвіді вчителя [3, 371].

Саме проблема формування в учителя, викладача досвіду педагогічної дії, її опочуттєвлення у процесі професійної діяльності, прийоми інтерпретації предметних знань у межах освітнього процесу мотивували автора статті до осмислення теорії надлишкових знань [5]. Обґрунтовуючи різні аспекти означеної теорії, нами було зроблено припущення щодо функціональності надлишкових знань учителя, викладача в процесі реалізації педагогічного навіювання, що ми й намагатимемося реалізувати в межах нашої розвідки.

Проаналізувавши певний психолого-педагогічний доробок учених щодо проблеми педагогічного навіювання [2; 3; 4; 7], можемо зазначити, що більшість дослідників розглядають означений процес як певний вплив однієї особи на іншу чи групу осіб, розрахований на некритичне прийняття і прийняття слів, висловлених думок і волі [4, 115]. Проте нашу увагу привернуло тлумачення, запропоноване І. Зязюном, у якому автор означений термін позиціонує як підказку [4, 115]. Для сучасної системи особистісно орієнтованої освіти ця позиція має неабияке значення, бо саме в Концепції Нової української школи задекларовано принцип партнерської педагогіки. Сповідуючи та реалізуючи цей принцип на практиці (у межах педагогічної, предметної дії), кожен учитель, викладач повинен пам'ятати про партнерство в межах суб'єкт-суб'єктної взаємодії, і цілком логічно намагатися виключити з цього процесу саме авторитарний вплив. Позиція "підказка" у своїй сутності, а в подальшому й функціональності, є більш демократичним методом не лише навіювання, а й навчання загалом. Обґрунтовуючи структурні компоненти свободи особистості в умовах динаміки її освіченості та вихованості, І. Зязюн наголошував на тому, що гуманістична педагогіка позбавляється авторитаризму й диктатури, що розглядають людину об'єктом впливу, яка слухняно опановує те, що їй дає педагог, механічно й беззастережно виконує всі його вимоги [3, 145].

Визначившись із пріоритетністю семантичного наповнення поняття "навіювання", перейдемо до реалізації нашого прогнозу щодо функціональності теорії надлишкових знань у цьому процесі. Маючи певні науково-методичні напрацювання в контексті режисури педагогічної дії [6], можемо переконливо стверджувати, що кожен учитель, викладач залежно від ситуації десь заплановано, а десь спонтанно використовує власний багаж знань щодо реалізації тієї чи тієї навчальної теми. За певний період пе-

дагогічної практики такий багаж перетворюється на надлишок потенційно корисних знань, які чекають своєї аудиторії, певної ситуації, а головне – емоційно-вольового піднесення та інтелектуального осмислення. Якщо режисура педагогічної дії обґрунтовує методи, форми, засоби, прийоми налагодження результативної педагогічної взаємодії, то надлишкові знання є такими собі прибудовами, що дають можливість увія та фантазії запустити в дію один із найважливіших процесів учіння – мотивацію до пізнання, яка ґрунтується на підказці до інтелектуальних і практичних дій. Деталізуємо означений процес крізь призму навіювання.

Компетентнісний підхід, запроваджений на всіх рівнях освіти за всіма наявними позиціями доцільності та ефективності, повинен сприяти переконанню здобувачів освіти у свідомому опануванні набором різних компетентностей. Загалом ідея виправдана зорієнтованістю на запити практики в різних сферах людської життєдіяльності. У контексті означеної тези актуальною є позиція І. Андрощук, яка наголошує на тому, що саме орієнтованість структури й змісту освіти на потреби ринку праці, сучасний стан економічного розвитку держави сприятиме підготовці кваліфікованих фахівців, здатних відновлювати й розвивати економіку нашої держави [1, 19].

І саме в реалізації перших кроків щодо опанування певними компетентностями вчитель, викладач, використовуючи педагогічне навіювання, підсвідомо, а, може, і заплановано звертається до надлишкових знань із певної галузі, науки, мистецтва або з власного життєвого досвіду. Перспективні компетентності в очах здобувачів освіти набувають реальних обрисів у різних ситуаціях, отримуючи емоційне забарвлення та перетворюючись на предмет власних досягнень реальної людини – учителя, викладача. Саме підказка у форматі навіювання повинна мотивувати здобувачів освіти до свідомого опанування знаннями та перетворення їх на компетентності. Від цього процесу, можливо, залежатиме доля молодшої людини. У педагогічній практиці існує сила-силенна свідчень щодо ефективного педагогічного навіювання, і як результат такої взаємодії учня й учителя, студента й викладача, молодого ученого та професора – цікаве, перспективне особистісне самоствердження та професійна самореалізація упродовж життя.

Стверджуючи означену тезу, можемо передбачити критичні оцінки колег, що свідчитимуть на користь планованої, рутинної роботи на уроці, занятті, яка повинна сформувати певні компетенції (колись: знання, уміння й навички), перевірити рівень навченості, засвоєння матеріалу, навички застосування на практиці. Однак реальні сучасної вітчизняної освіти такі, що здобувачів із високим рівнем знань стає все менше, а вимог до учительських і науково-педагогічних кадрів із кожним днем – усе

більше. І дехто вважатиме, що сповідування ідеї педагогічного навіювання з використанням надлишкових знань у такій ситуації – це така собі “педагогічна утопія”. Але таку вже професію ми обрали, і ті, хто цінує власний вибір, не нарікатиме на реальність, а перетворюватиме її на цікаве життя. Кожен здобувач освіти завжди перебуває в очікуванні незвіданого, нового від процесу навчання. І вдячність за такий формат педагогічної взаємодії завжди буде щирою, навіть зважаючи на різні рівні навченості. Бо в цій ситуації спрацьовує принцип дійсного зацікавлення, на якому має будуватися будь-яка дія учителя, викладача. Навіть якщо це факти про неосяжні дитячим, підлітковим розумом процеси, але їх репрезентовано як особисті відкриття на уроці, занятті – це викарбовується в пам’яті й залишається надовго, а можливо, й на все життя. Дивувати, надихати, навіювати, підказувати – ось основні дороговкази сучасного учителя, викладача. Безумовно, аби реалізовувати таку роботу в системі освіти, насамперед треба дати відповідь на питання: а чи готові учительські, науково-педагогічні кадри до відповідної роботи? Сучасний здобувач освіти – це не просто дитина, підліток, молода людина. Це особистість, яка навчена жити в інформаційному суспільстві, тож, аби здивувати її чимось, бути треба дуже добре підготовленим у різних аспектах життєдіяльності людини. Ось чому неодноразово в педагогічній практиці автору статті доводилося звертатися до проблеми наукоємності предметної дії. Саме надлишок знань у різних галузях науки надавав можливість спочатку учителю, а зараз уже професору робити предметну дію наукоємною і як результат – цікавою для здобувачів освіти. І цей прийом педагогічного навіювання спрацьовує стовідсотково, бо здобувачі освіти починають не просто уважно слухати, а й шукати варіанти значущості отриманих знань для себе. Усі, хто коли-небудь у межах уроку, заняття проголошували фрази: “Зазирніть трохи далі теми заняття!”, “Помрійте, і відкрийте для себе цікавий світ пізнання!” – пам’ятають як вони змінюють систему сприйняття навчального матеріалу. Чи отримує викладач задоволення від того, що у такий спосіб підказує своїм вихованцям навчальну дію? Чого гріха таїти – так. Це дуже тішить самолюбство будь-якого вихователя, учителя, професора. Але вже на наступному занятті діти, підлітки, молодь в очікуванні ситуації, коли учитель або викладач знову здивує їх якимось прикладом, фактом, історією, що суттєво доповнить їхні уявлення про предмет, його практичну значущість у житті людини. Ось тут і простежується функціональність надлишкових знань у реалізації педагогічного навіювання.

Враховуючи антропологічний аспект теорії надлишкових знань, маємо констатувати, що певний надлишок знань є у кожній людині. Проте перетво-

риту його на корисну інформацію та ще й з елементами мотиваційної підказки – ця функція доступна лише людині, яка здатна навіювати. Можливо, ця людина навіть не матиме офіційного документа, що засвідчить її право на педагогічну діяльність, але її здібності й талант даватимуть право вчити інших. Теорія надлишкових знань перебуває на стадії наукового осмислення та практичної розробленості, проте вона постійно перебуває у пошуку переконливих доказів свого права на існування. Педагогічне навіювання – ще один аспект, який свідчить на доцільність розгляду теорії надлишкових у контексті педагогічної діяльності.

Висновки. Узагальнюючи результати аспектного прогнозу щодо функціональності теорії надлишкових знань у реалізації педагогічного навіювання, можемо зазначити, що встановлена нами взаємозалежність та взаємодоповнюваність двох явищ є цілковито логічним процесом, який консолідується в педагогічний і предметний діях та відповідає сучасним вимогам організації освітнього процесу. Теорія надлишкових знань може бути функцією, яка забезпечить педагогічне навіювання низкою теоретичних і практичних методів пізнання навколишнього світу, осмислення особистісної значущості в системі інтелектуальних, соціальних, професійних координат. Єдиною вимогою щодо реалізації означеного синтезу є високий рівень педагогічної майстерності учителя, викладача, який здатен забезпечити успішну реалізацію педагогічного навіювання на основі теорії надлишкових знань.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розгляді теорії надлишкових знань крізь призму культурологічної науки задля осмислення матеріального й духовного досвіду особистості та його оформлення в певний багаж знань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрощук І. Сучасні тенденції розвитку освіти в Україні. *Молодь і ринок*. 2023. № 1 (209). С. 17–21.
2. Бех І.Д. Навіювання. *Український дефектологічний словник*. 2001. С. 119.
3. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії. ЧНУ імені Богдана Хмельницького. 2008. 608 с.

4. Зязюн І.А., Крамушенко Л.В., Кривонос І.Ф., та ін. Педагогічна майстерність: підручник. СПД Богдано-ва А.М. 2008. 376 с.

5. Мозговий В.Л. Теорія надлишкових знань: факти “за” і “проти”. *Український педагогічний журнал*. 2021. № 4. С. 126–133.

6. Мозговий В.Л. Режисура педагогічної дії: теоретичний і методичний аспекти. 2014. 492 с.

7. Семенова А.В. Словник-довідник з професійної педагогіки. Миколаїв, 2006. 221 с.

8. Сурмін Ю.П. Майстерня вченого: підручник для науковця. Навчально-методичний центр “Консорціум з удосконалення менеджмент – освіти в Україні”. Київ, 2006. 302 с.

9. Тищенко С.П. Знання. *Енциклопедія освіти*. 2008. С. 326.

REFERENCES

1. Androshchuk, I. (2023). Suchasni tendentsii rozvytku osvity v Ukraini [Modern trends in the development of education in Ukraine]. *Youth & market*. Vol. 1 (209), pp. 17–21. [in Ukrainian].
2. Bekh, I.D. (2001). Naviiuvannia [Suggestion]. *Ukrainian defectological dictionary*. p. 119. [in Ukrainian].
3. Ziazun, I.A. (2008). Filosofia pedahohichnoi dii [Philosophy of pedagogical action]. Bohdan Khmelnytskyi National University. 608 p. [in Ukrainian].
4. Ziazun, I.A., Kramushchenko, L.V. & Kryvonos, I.F. et al. (2008). Pedahohichna maistemist: pidruchnyk [Pedagogical skill: a textbook]. 376 p. [in Ukrainian].
5. Mozghovyi, V.L. (2021). Teoriia nadlyshkovykh znan: fakty “za” i “proty” [Theory of excess knowledge: facts “for” and “against”]. *Ukrainian Pedagogical Journal*, Vol. 4, pp. 126–133. [in Ukrainian].
6. Mozghovyi, V.L. (2014) Rezhysura pedahohichnoi dii: teoretychnyi i metodychnyi aspekty [Direction of pedagogical actions: theoretical and methodical aspects]. 492 p. [in Ukrainian].
7. Semenova, A.V. (2006). Slovnyk-dovidnyk z profesiinoi pedahohiky [Vocational pedagogy reference dictionary]. Mykolayiv, 221 p. [in Ukrainian].
8. Surmin, Yu.P. (2006). Maistemnia vchenoho: pidruchnyk dlia naukovtsia [Workshop of a scientist: a textbook for a scientist]. Educational and methodological center “Consortium for improving management – education in Ukraine”. Kyiv, 302 p. [in Ukrainian].
9. Tyshchenko, S.P. (2008). Znannia [Knowledge]. *Encyclopedia of education*. p. 326. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 23.01.2024

“Якщо запастися терпінням і проявити старання, то посіяне насіння знань неодмінно дасть добрі сходи”.

“Навчання – корінь гіркий, так плід солодкий”.

Леонардо да Вінчі
італійський художник, науковець

